

Armastuse võimalikkusest Rahvusooperis Estonia

AADU ÄÄSMÄE

“Vargamäe tööde ja õigus” – muusikal kahes vaatuses Tammsaare romaani esimese osa ainetel. Muusika: Tõnu Raadik, libreto ja lavastus: Ago-Endrick Kerge, muusikaline juht ja dirigent: Aivo Välja, dirigent: Lauri Sirp, kunstnik: Liina Pihlak, valguskunstnik: Airi Eras. Peaosades: Vargamäe Andres – Priit Volmer, Oru Pearu – Jassi Zahharov, Krõõt – Tiit Laur, Pearu eit – Helgi Sallo, Juss – Rene Soom, Mari – Triin Ella või Maria Kais. Esietendus Rahvusooperis Estonia 6. märtsil.

Eesti rahva tähendusrikkaim kirjandusteos on viimaks muusikateatri laval. Aastatepikkuse hoovõtu järel ladusalt kirja pandud teos on paari pöördlavakuuga vurrutatud selgeks nagu Hundipalu Tiidu mesi. Eelmise kunstilise juhi Paul Mägi püstitatud loomingulisest teetähtsusest (tema tellimus see sisuliselt oligi) ruhiises loominguline kollektiiv mööda arvestatava tulemusena. Seda vaatamata ülesande aukartust äratavale aastaapusele ja aukartuseta eelarvamustest alanud pingetele, mis lavastusprotsessis lahvatanud loomeleegil hetkekski ei lasknud vaibuda.

Libreto ja lavastuse ülesehitus tugineb sõnalavastustes läbiproovitud. Teostunud tervik väljendab veenvalt teadlikke valikuid paljude võimaluste vahel sel ahtal rajal, kus iga kõrvalekalle ootuspärasest kätkeb endas Vargamäe sillutamata sotsillaga samaväärseid ohte. Kindlasti on igapähele, nii tegijate kui ka vaatajate hulgas, mõni raamatust või varem nähtud lavastustest armsaks saanud sündmus või mõttelõng, mida muusikalavastusest ei leia. Kuid tekstid ja sündmused on oskuslikult seostatud ning kogu lugu lavapildi taotluslikult liigutavas kodukootuses hõlpsasti jälgitav. Kuigi vaatajalt, kellele koolis kohustusliku kirjanduse tihnikust läbi hiilides Tammsaarest suurt midagi külge ei ole jäänud, nõuab ühise läbielamise kaudu sündivasse teatriimesse lõimimine omapoolset osasaamissoovi ja

vaimset pingutust, et kiirelt kulgevatele lavasündmustele kaasa elada.

Kogu tegevus toimub tahmaste palkseinte vahele surutud pöörleval laval. Pöördlava läbivad trepp- ja kaldteed kord toovad-viivad tegelasi tagalaval kõrguva silla kaudu, kord liigendavad ruumi väikesemateks osadeks, kuhu paigutuvad laud, säng, vanker, vokk... Lava aina pöörleb – kiiremini, aeglasemalt, vaid vahetevahel pikemalt peatudes. Pelgalt praktiline lahendus või sümbol? Inimesed aja veskikivide vahel? Laval viibijatele on pöörlev mänguruum omaseks saanud, kuid vaatajalegi jagub pisut närviködi, kui ühenduste ed omavahel liiga üürikeseks ajahetkeks kohtuvad või koor tagalaval ainuvõimalikku hetke varitsedes lavaehitise hammasrataste vahelt läbi lipsab. Et väikesed lapsedki ennast pöördlaval turvaliselt tunnevad, on omaette saavutus.

Etenduses on palju ootuspärast – tegelaste riietus, ajastuhõngulised rekviisid, rääkimata lavastuse ülesehitusest. Tegelikult kuulub ka pöördlava ja suitsu heldekäeline kasutamine alates Jaan Toominga Põrgupõhja-lavastusest eestimaise Tammsaare-käsitlusega kokku. Suitsu on tõesti palju! On see udu? Soolaukast tõusev aur? Vargamäe ähmane tulevik? Ehk oleks lõhnast piibusuitsust

125-aastane Anton Hansen – nüüd ka muusikalilaval.

kõrtsistseenides küllalt saanud? Krõõda lillemaalinguline kaasavarakirst eeslaval loob ehmatava seose lavasügavusest tagasillale avaneva värvavaga, mille kaudu Andres ja Krõõt Vargamäele tulevad ja kuhu suubuvad surmale määratute samumud (Eluvärv – Surmavärv?!), ka noore Andrese sammud, kelle eluteekond isatalust lahkumise järel õige üürikeseks kujunes. Leidlikuna mõjub ohtrate kõrtsistseenide lahendus ülalt laskuvate laetade, lampide ja kettidel rippuva pööratava lauaga, mis lisab lärmakate stseenide algusesse hoogu, pakub ohtralt mänguvõimalusi ja lubab stseeni lõppedes sama hoogsalt laval lahkuda. Lavastaja (ja Tammsaare?) tahtel ülijanas, voli pärast valatavat viina ihaldavad kõrtsilised panevad niigi kõikuvat kõrtsilauda rünnates vaat et lae ja lambidki ohtlikult õõtsuma.

Muusika on muusikalavastuse võti. Kui lavastaja (küll pikkade kõhkluste järel) tajus Tammsaare “Tõe ja õiguse” esimeses osas muusikali tunnuseid, siis helilooja kirjutas pigem ooperit, mille tarvis jälle proosateksti osa suur ja muusikalise dramaturgia mänguruum liiga ahtake. Libreto koosneb üksikutest omavahel oskuslikult seostatud numbritest, ooperile omaste muusikaliselt kandvate ja vokaalsete võimalusi pakkuvate aariate lisamiseks ruumi ei jätkunud. Kui helilooja tõesti kuus tundi muusikat valmis kirjutas, nagu kuulukse, võiks sellest luua mida iganes – oratooriumi, balleti, sümfonia –, kus muusikalised mõtted enam mõjule pääsevad. Praegu moodustab muusika lihtsalt kauni, lavaloo sõna ja mõttega kaasa kõneleva ning lavastust ühtaegu siduva ja liigendava akustilise keskkonna. Tekib ohtralt žanrilisi seoseid vene rahvalaulust gospelmuusikani, pisut ajast etteruttavalt on Vargamäe Indreku ja noore Andrese lahkumise kajastamisel džässilikke intonatsioonide kasutatud. Hoogsad kõrtsistseenid mõjuvad muusikaliselt ehedaina, mitmel pool mujal on helilooja mõte olnud tunduvalt “tummisem” kui tegelik inimhääle ja

orkestri tasakaal võimaldab. Partituuris helikõrguslikult välja kirjutatud dialoogid on mitmel pool orgaaniliselt kõnelähedaseks mugandunud, mõnes paigas tundusid proosale ehitatud meloodilised dialoogid klassikalise retsitatiivi austajale lausa geniaalse leiuna, kui kõrval kuuleksime ka lauljatele tänuväärsemat vokaalset materjali. Lavastus ei ole teadagi kummist. Ootame oratooriumi?

Orkestri ja lava tasakaalu taotlemisel ei ole tänini õnnestunud teksti mitte ainult kuuldaval, vaid ka arusaadaval viisil kuulajani tuua. Peaproovil viibinud külalised väitsid, et otsisid tuge lava kohal jooksvast võõrkeelsest tõlkest. Ekstreemse, aga mitte sugugi mõeldamatu lahendusena võiks orkestrikooresseisu intiimsemates stseenides veelgi vähendada. Suurt kõlajõudu nõudvates kohtades (eriti lõpus) võiks kasutada helisalvestuse ja helitehnika abi. Sisulistel kaalutlustel hajusalt tagalavale paigutatud koori kuuldavaks tegemine võrdväärset üha paisuvat emotsiooni edastava sümfooniaorkestriga ei ole lihtsalt võimalik. Praegune lahendus, lõppu kavandatud koorikulminatsioonini kärpimine, ei veena. Et partituuris on sellega arvestatud, jäi "kooritud" (ilma koorita) kulminatsiooni kuulamisel troostitu tunne Vargamäe inimtühjaks kidumise paratamatusest... Ehk oleks võinud kõik lahkumised ühtekokku koondada? Oleks ju Tammsaare seatud sõnu: "Inimene mõtleb, jumal juhib" uljast rammumehest küla helgemaks peaks ja mõttetargaks sirgunud noore Andrese suust kõlvanud kuulata teistelgi. Noore Andrese lavaajalt lühike, kuid tähendusrikas roll ongi üks lavastuse veenvamaid. Temaga kraavipervel ja mujalgi kaasas kõndiv väike Ants ei paista kuigivõrd alla vanduvat. Raamatu järgi Vargamäe vaimsuse kandjaks mõeldud Indreku isetult episoodiline lavaelu jääb paratamatult vendade mehiste askelduste varju.

Oru Pearu jõuline lavakuju seob kogu etenduse ühtseks tervikuks. Vana Andres on juba Vargamäele jõudes elutarkust täis ja etenduse vältel palju ei muutu. Juss on laval tõeline – nii oma olemises kui ka sõnades ja suhtlemises. Marid on kumbki omamoodi – esietendusel nähtud Triin Ella emalikum, Maria Kais koketeerivam. Tähendusrikkalt rõõmsameelset minevikku, mida pärast Krööda kaasavarakirstul Andresega peetud dialoogi lava kaldteel punetava vaiba sisse mähkida, ei näi

kummalgi kuigivõrd olevat. Noored – Liisi, Maret ja Joosep – on igati sümpaatset, tüdrukute "Sink-sale-proo"-laulu aegu kantavad heledad linnariided lasevad neid pigem peenikesteks linnapreilnadeks pidada. Et noortel tõelist laulunumbrit polegi, valmistab pisikese pettumuse. Seda enam, et Krööda helehäälsed laulud juba esimeses vaatuses lakkasid.

Ülejäänud osatäitjad esinevad värvikates episoodides. Oru sulane Kaarel on rahumeelne rammumees; et ta töö eest Pearult ka väärilist tasu nõuab, tundub igati õiglane ja usutav. Saunamees Madis oma naisega on värvikas paar. Küllap võiks Sauna-Madis etenduse alguses kabadamalt kõndida – raamatu järgi täisjõus mees, kes noore peremehega rammugi võis katsuda, ohjeldamatust kraavikaevamisest kõnelemata. Kõrtsimees ohjab vilunult ja kindlakäeliselt oma lärmakat seltskonda. Hundipalu Tiit on nii raamatus kui ka etenduses otsekui teisest maailmast. Seos raamatust tuntuga on siiski visa tekkima. Rätsepmeister Taar on oma kihutuskõnes just parasjagu irriteeriv, et Pearut tema õmmeldud pükstest välja ronima panna. Pearu eit näib pidavat oma meespoolt hoolt vajavaks veidrikuks, armastust tema askeldustest välja lugeda ei õnnestu. Oru Pearu kui Vargamäel võimaliku armastuse ainus sümbol?

Märkidel ja sümbolitel näib lavastuses olevat tähtis koht. Paarist silmanähtavast oli juba juttu. Kuuldavaks saavate sümbolite hulgas on lindi vahendusel kostev jumalasõna üks olulisemaid. Usun, et nihestatus Köstri õnnistamisliigutusega sarnaneva žesti ja salvestatud hukkamõistsõnade vahel on taotluslik. Ka Hundipalu Tiidu ristsete pildis peetud isamaalised kõned paiskavad publikusse vaid märksõnu (Jakobson, Postipapa;

*"Vargamäe tõe ja õiguse"
muusikalavastuse
tugevaim külg on
erinevate komponentide
sobivus ja kokkukuuluvus.*

Jannsen, Sakala), samuti vana Andrese lugemised Hiiobi raamatust. Finaalis pakutav surnute tagasipöördumise sümbolika (sügispäikese veerul mõtiskleva vana Andrese kohtumised Krööda ja Jussiga) balansseerib aga banaalsuse piirimaile, otsekui tühjaks tehes neid rikkalikke seoseid, mis Vargamäest võlutud vaataja hingesopis aegsasti sõlmuma hakanud.

Etenduse õnnestumises on tähtis osa kooril, kes toob oma hästi ajastatud ilmutiste ja hingestatud lavalise olemisega mahukat etendust kimbutavasse staatikasse värvi ja elevust. Koori osalusel kõlavad lõpetatud numbrid (meeskoori kõrtsistseenid ja naiskoorilt kõlav rahvalaul ristsete pildi lõpul) toovad jätkuvat arendust taotlevasse helikangasse meeldivat vaheldust. Kui lisada, et soloosade täitjatest pool on oma ametilt sellisama koori lauljad, tuleb kollektiivi võimekuse ja arengupotentsiaali üle ainult rõõmu tunda. Sümpaatse mulje jättis muusikaline juht ja dirigent Aivo Välja, kes tegi koostöös aina rõõmsameelselt naeratava helilooja, lavastaja ja koorimeistriga teksti, partituuri ja lavaliste võimaluste kooskõlastamisel suure töö ning juhatus etendusi kindlakäeliselt ja näitlejaid innustavalt. Ka dirigent Lauri Sirp suutis ühes juhatuses proovis lava ja orkestri ladasalt (esimese ja ainsa korra kohta lausa hiilgavalt) kokku viia. Etenduse juht Peeter Karell (tema see partituuri ja tekstiraamatu järgi lavakeerutaja ongi) koos lavameeskonnaga tagab nõudlike pildivahetuste täpse toimimise.

"Vargamäe tõe ja õiguse" muusikalavastuse tugevaim külg on erinevate komponentide sobivus ja kokkukuuluvus. Kõik lavastuse loojad on olnud ühise mõtte väljendajad, leidugu pealegi vaatajate seas neid, kes nähtut ja kogetut harjumatuks, pigem Pearu ühemehetükiks peavad. Ühes on neil siiski õigus: Pearu armastusstseenides (kuidas teisiti võiks tema Krööda-monoloogide ja "Veart keldade" laulu nimetadagi) on see tunne niivõrd tajutav, et taipame – armastus pole Vargamäelt kuhugi kadunud, ta elab väljamägede vahel üha edasi. "Las me harjume," ütleb etenduse alguses Andres Kröödale targad ja kaalukad sõnad. Sedasama soovim ja soovitan loodetavasti üha arvukamale publikule, kes uuest lavastusest osa saama tõttavad. Avatud südamega kuulaja-vaataja saab kindlasti rikastava elamuse.